

DŽ. G. BALARD

DOBROTA
ŽENA

Prevela
Tatjana Milosavljević

■ Laguna ■

Naslov originala

J. G. Ballard

THE KINDNESS OF WOMEN

Copyright © 1991 by J. G. Ballard

All rights reserved.

Translation copyright © 2018 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

**DOBROTA
ŽENA**

Sadržaj

Predgovor: Mišel Fejber	9
-------------------------	---

PRVI DEO Vreme ubica

1. Krvava subota	19
2. Pokušaji bekstva	43
3. Japanski vojnici	63

DRUGI DEO Godine ludosti

4. Kraljica Noći	93
5. NATO momci	118
6. Čarobni svet	142
7. Ostrvo	161
8. Dobrote žena	186
9. Moderni ljudi	207
10. Kraljevstvo svetlosti	228

11. Izložba	246
12. U oku kamere	269
13. Poljska bolnica	293

TREĆI DEO

Posle rata

14. Na svetlosti dana	317
15. Poslednji program	336
16. Nestvarna palata	353
17. Skupo kao san	371

Balardovska tradicija (Vil Self)	390
-------------------------------------	-----

Najgora vremena (Dž. G. Balard i Deni Danziger)	393
--	-----

Predgovor

Mišel Fejber

Poput mnogih na kojima je rat ostavio ožiljke, Dž. G. Balard je proveo veći deo života rešen da o njemu ne govori. Da je umro čim je zašao u šestu deceniju (što i nije bila tako neverovatna sudbina, s obzirom na količine alkohola i duvana koje je u sebe unosio), samo bi jedna pripovetka – „Mrtvo vreme“ – postojala kao neposredno svedočanstvo o njegovom ratnom iskustvu. Radije je preusmeravao svoja sećanja u neke fantastičnije koncepte: potopljene svetove, betonska ostrva, smrtonosne plaže, izložbe zverstava.

Maštu je obuzdao tek osamdesetih godina prošlog veka, ne bi li obasjao svoj život svetlošću stvarnosti i tako možda oterao duhove Šangaja. Suprotstavio im se prvo u *Carstvu sunca*, da bi im u *Dobroti žena* pristupio iz drugog ugla, a naposljetku – pre no što će umreti – izneo je klasično „istinitu“ pripovest u autobiografiji *Čuda života*. Činilo se da je autoru koji je svoju reputaciju izgradio na stavu „nikad ne objašnjavaj, nikad se ne izvinjavaj“ sve više stalo da ljudi shvate kroz šta je prošao i kako je to uticalo na njega.

Knjigom *Carstvo sunca* nije to postigao, delom zato što nije pokazala šta se „posle“ dešavalo s dečakom koji je video

ulice svoga grada posute leševima i proveo nekoliko godina u japanskom logoru, a delom i zato što je javnost taj roman posmatrala kroz filter sentimentalne, uzvišeno optimistične filmske adaptacije nastale pod rediteljskom palicom Stivena Spilberga. *Dobrota žena*, najavljivana kao „nastavak“, vukla je ka provokativnom stilu ranijih Balardovih dela istražujući psihičke posledice užasa i nasilja. Scena u kojoj mali Džim posmatra četiri sanjiva japanska vojnika kako polako ubijaju zarobljenog Kineza telefonskom žicom maestralna je u svojoj suzdržanosti i zlokobnosti: čak i dok razmišlja o bekstvu, Džim je svestan da duboko u sebi nikad neće pobeći od tog prizora.

Kao i u *Carstvu sunca*, Balard briše svoje roditelje iz logora Lunghue pretvarajući Džima u siroču u dramske svrhe. Sem toga, događaji iz prethodne knjige dati su znatno drugačije, s drugom postavom likova. Sedamnaest poglavlja, od kojih je svako, u neku ruku, novela za sebe, romansira ključne faze Balardovog života između 1937. i 1987, počev od njegovog detinjstva u Šangaju u kojem bogati i večitoprípiti zapadnjaci igraju tenis, idu u kupovinu i zaobilaze hrpe leševa izbeglica pokošenih glađu, tifusom i bombama. „Za moje detinje oči, koje nisu videle ništa drugo, Šangaj je bio budni san, gde je sve što sam mogao da zamislim bilo odvedeno do krajnosti.“ Tih dvadeset šest reči predstavljaju manifest svih Balardovih romana.

Balard je bio opčinjen nadrealistima i smatrao je kako je upravo otkriće njihovih slika dalo njegovoj fikciji njenu osobenu auru. Šangaj koji susrećemo u *Dobroti žena* dočarava nam galeriju punu nepoznatih dela Dalija, Magrita, Delvoa i drugih. Mrtvi Kinezi što leže oko bombardovanog zabavnog parka bili su „prekriveni belim gipsanim prahom koji je mestimično potamneo, kao da pokušavaju da

se kamufliraju“ – prizor dostojan De Kirika. Otkinute šake jezivo su opisane kao „zaturene“. Šoferi prevoze ekspatrijate do opustelih bojnih polja, gde otvoreni mrtvački sanduci štrče „poput fioka u ispreturanom ormaru“, prazne čaure od metaka obrazuju „drum posut grumenjem zlata“, a mrtvi pešadinci leže „u blatnjavim rovovima, u zemlji do pojasa, kao da spavaju u nekoj oronuloj spavaonici“. Primoran da takve prizore posmatra u društvu lepo obučениh žena koje „lepezama teraju muve od sebe“, Džim dobija košmarnu poduku iz emocionalnog i moralnog isključivanja koje će definisati 20. vek.

Ako je nastranost Šangaja trebalo da nagovesti Aušvic, Vijetnam i beskontekstni haos savremenih medija, Džimove studije medicine u posleratnoj Engleskoj kazuju nam mnogo o Balardovim vrednostima kao pisca proze. Kad počne da secira kadaver, prijateljica ga upozorava: „Moraćeš kompletno odstraniti salo da dopreš do vezivnog tkiva.“ To je primerena metafora za Balardov klinički pristup priči, čudnu mešavinu fokusa i nonšalancije. Premda je voleo da se distancira od književnih avangardista insistirajući kako je „u duši starovremski pripovedač“, nije imao strpljenja za konvencije na kojima je još od viktorijanskih vremena počivala renomirana mejnstrim fikcija. Naglasak nadrealizma na neobjašnjivom i tolerancija naučne fantastike za nasumičnu karakterizaciju i neprirodan dijalog odgovarali su njegovim sklonostima, i pored toga što su za neke čitaoce možda otuđujući.

Upravo u oblasti fizičkog – pogotovo seksa – Balardov stil se najizrazitije razilazi s konvencijama britanske fikcije. Teško je zamisliti nekog drugog engleskog autora koji bi mogao da sroči rečenicu poput: „Njeni mali, od deterdženta ogрубeli dlanovi prožeti vonjem karmina, sperme i rektalne sluzi

prelazili su mi preko čela...“ Česti pomeni penisa, usmina, karlica i prostata samo naglašavaju Džimovu tvrdnju kako je „*Grejeva anatomija* roman daleko bolji od *Uliksa*“. Čak i u poglavlju koje veliča čudo rođenja i supružansku ljubav, vidimo Džima kako za vreme Mirijaminih porođajnih kontrakcija vraća njen prolapsirani rektum natrag u anus. Takva eksplicitnost mogla bi biti odbojna čitaocima koji su Balarda otkrili preko u suštini aseksualnog *Carstva sunca*, pronasavši ga u užem krugu kandidata za Bukerovu nagradu; štaviše, Balard je, kad se proćuo, počeo da dobija pisma od nezadovoljnih ljudi koji su se pokajali što su pročitali njegove druge knjige. Ipak, iako Balard, poput Vilijama Berouza, ne haje za „finoću“, njegov fokus na visceralno nije puka taktika šoka. Nesposoban da veruje u besmrtnost duše ili nekakav transcendentni misticizam koji pruža utehu onim „duhovnijim“ čitaocima, bestidno je opčinjen ljudskim telom – sa svim njegovim porama, manama i ožiljcima. Scene u *Dobroti žena* u kojima Džim secira ženski leš nadahnjuju neke Balardove najnežnije, najsmernije i neizmernim poštovanjem prožete rečenice.

Pored sve njegove modernosti, međutim, Balarda su oblikovali uzori iz prohujalog vremena; nikad nije u potpunosti uspeo da odbaci vrednosti koje su mu usadili Bigls i *Bojz own*.^{*} Njegova ambivalentna opčinjenost vojnicima, prezir prema defetizmu Britanaca u Singapuru i doživotna zaljubljenost u lovačke avione izdvojili su ga od dugokosih pacifista iz kasnijih generacija. Balardov datum rođenja sâm po sebi nije bio uzrok tog izdvajanja: Berouz i Timoti Liri

^{*} Džejms „Bigls“ Biglsvort, pilot i avanturista iz čuvenih stripova V. E. Džonsa (1893–1968); *Boy's Own Magazine*, objavljivao u Velikoj Britaniji od 1855. do 1890, bio je prvi i najuticajniji časopis za dečake tinejdžerskog uzrasta. (Prim. prev.)

bili su mnogo stariji od njega, ali nemoguće ih je zamisliti kako stoje rame uz rame s Džimom i „počasnom stražom“ RAF-a na sahrani pilota spitfajera. Kao što pokazuje ta scena iz *Dobrote žena*, Balard je možda bio ciničan u vezi s mnogo čime, ali ne i s tragičnim dostojanstvom palih vojnika.

Dobrota žena smeštena je najvećim delom u šezdesete i rane sedamdesete, kad je Balard iznedrio pripovetke koje su mu donele reputaciju anatora društva. Njegov odnos s vremenima u kojima je živeo bio je atipičan. Ravnodušan prema muzici, imun na draži psihodelije i zburjen idealizmom hipija, nije bio tako veliki zaljubljenik u šezdesete kao mnoge njegove kolege eksperimentatori. Slagao se s potrebom radikalne reorganizacije klasnog sistema i veličao je uspon literarne kontrakulture koja je promovisala njegovo delo, ali u *Dobroti žena* opredeljuje se da predstavi šezdesete kao eru koju su silna droga, atentati, ratna trauma i TV doterali do psihoze. „Nestanak osećanja, smrt duševnosti, nadnosili se poput morbidnog sunca nad igralištem te zloslutne decenije.“

Ako je društvo sišlo s pameti a svet postao toksičan, u šta se još možemo uzdati? U dobrotu žena? Jesu li Džim (i njegov književni tvorac) preživeli i nastavili dalje blagoda-reći brizi i pažnji žena? Naslov knjige podstiče nas da tako mislimo. Posle poblížeg ispitivanja nismo tako sigurni u to: Džimova majka je odsutna; njegova mrzovoljna dadilja zaposlena je naprosto da ga pazi; Džimova povremena ljubavnica Sali Mamford naginje, čini se, zavisnosti od samouništenja; a čak je i njegova supruga Mirijam, i pored sve svoje podrške, nespokojna i željna promena, usled čega brak doživljava kao „slepu ulicu... skretanje s glavnog 'puta'“. U svakom slučaju, baš kao i Balardova supruga Meri, naprasno umire ostavljajući ga da sâm podiže troje dece. Možda bi

primereniji naslov glasio *Draž zaključka*. To svakako važi za finalna poglavlja, gde izmišljene ljubavne scene u kojima se preostale značajne žene iz Džimove prošlosti pojavljuju da vode ljubav s njim nagoveštavaju poslednji pokušaj autora da sve poveže veštačkim dijalogom i genitalnim tečnostima. Ako se i za jedne žene može uistinu reći kako su spasle Džima (tj. Dž. G.-a), to su, čini mi se, njegove kćeri, koje su svom pijanom, žalosnom tati pružale svu potrebnu stabilnost, utehu, ljubav i sreću.

Balard nije bio čovek lišen emocija, niti je pisao takvu fikciju. Ravnodušnost koju su mnogi kritičari okarakterisali kao arhetipski „balardovsku“ nije tako ledena kao što izgleda. U *Dobroti žena* topla osećanja – saosećanja, strasti, roditeljske ljubavi, srdačnog prijateljstva – teku svom snagom ispod kože, ali poput vena što se povuku ili kolabiraju kad bi potkožna igla da prodre u njih, izmiču forenzičkom pristupu Balardovog pera. *Dobrota žena* je zanimljiv hibrid, koji objedinjava – ne uvek uspešno – nemilosrdnu tematsku strogost njegovih ranijih, fantastičnijih radova i nove humanosti koja razvejava nakaznog kiborga mita. Pre mnogo godina, kad je *Sudar* bio odbijen u izdavačkoj kući u kojoj ga je urednikov asistent proglasio „beznadežnim psihijatrijskim slučajem“, Balard je taj komentar shvatio kao ohrabrujući dokaz da je dirnuo u živac. Godine 1991, međutim, takve ružne reči mu više nisu pričinjavale zadovoljstvo.

Istini za ljubav, Balardova suštinska pristojnost je uvek bila tu, čak i u njegovim najšokantnijim pričama. Želeo je da ljudi odrastu voljeni i bezbedni, u porodicama poput njegove u londonskom predgrađu Šeperton, a ne da potonu u ludilo i kanibalizam poput zarobljenih hordi u *Oblakoderu*. To što su Balarda ikad uopšte optužili kako je nihilistički perverzajak

ili pobornik orgazmičkih automobilskih nesreća, pokazatelj je koliko su čuvari javnog morala i dalje tupoglavi. Poput svih satiričara, Balard je polazio od pretpostavke da bi svi ljudi trebalo da se ponašaju saosećajno i moralno. Rastužen činjenicom da nije tako, izrazio je svoju uznemirenost – ne brižno kršeći ruke već odvođeci nas pravo do distopijskog svršenog čina. Ukratko, navukao nas je.

Nas? Moram priznati da je Balardovo delo za mene bilo otkriće novijeg datuma, što je čudno. Kažem „čudno“ zato što je u toj meri bio sastavni deo ostalih kulturnih fenomena koje sam istraživao u svojim formativnim godinama da je teško poverovati da sam ga mogao zaobići. Kao fan underground stripa, bio sam intimno upoznat s nestvarno okrutnim, visceralnim distopijama Gaetana Libertorea – *Sudar na steroidima*. Propovedao sam u korist Fibi Glokner, koja je, u jednom od malobrojnih radova koje nisam posedovao, sačinila anatomsku fantazmagoriju za dopunjeno izdanje *Izložbe zverstava*. Naginjao sam ka *Hamburger Lady* grupe *Trobing grisl* (čisti Balard u zvučnoj formi), kulirao sam uz „Rumene peščare“ Pola Šuca i pevao uz Hokvindov „Oblakoder“. Dejvid Kronenberg bio mi je jedan od omiljenih režisera. Priručnici o industrijskoj kulturi (*Industrial Culture handbooks*) koje je osamdesetih objavljivao *Ri/Serč* ostavili su ogroman utisak na mene i mnogo puta sam im se vraćao, ali nekako nikad nisam došao do onih posvećenih Balardu.

Kad se sad osvrnem na to, moje izbegavanje je neobjašnjivo. Jesam li podsvesno brinuo da će njegova fikcija previše uticati na moju? U mom vlastitom opusu, povremena pripovetka poput „Objašnjavanja kokosovih oraha“ upada mi u oči kao opojno balardovska i osetim naročito zadovoljstvo što sam takvu jednu teritoriju istražio samostalno, bez

njegovog vođstva. No i dalje osećam tugu zbog njegovog odsustva iz mog života dok je bio živ. Voleo bih da sam mu poslao pismo u kom hvalim njegovu beskompromisnu viziju i često predivnu prozu. Možda je ovo to.

Fern na Tainu, 2014.

PRVI DEO
Vreme ubica

Krvava subota

U Šangaju, za vreme leta 1937, svakog poslepodneva vozio sam se biciklom dole do Bunda da vidim je li počeo rat. Čim se završi ručak, sačekao bih da otac i majka odu u Kantri klub. Dok su se oni presvlačili u odeću za tenis opušteno se šetkajući po svojoj spavaćoj sobi, uvek me je čudilo što su tako nezainteresovani za predstojeći rat i nesvesni da bi mogao izbiti baš dok moj otac servira svoju prvu lopticu. Sećam se da sam koračao tamo-amo s napoleonovskim nestrpljenjem sedmogodišnjaka, dok su moji olovni vojnici bili postavljeni na tepihu poput japanskih i kineskih trupa oko Šangaja. U to vreme činilo mi se da sam-samcit održavam rat u životu.

Ne obraćajući pažnju na majčin smeh dok je koketirala s ocem, posmatrao bih nebo nad Avenijom Amherst. Eskadrila japanskih bombardera mogla se svakog trenutka pojaviti iznad robnih kuća u centru Šangaja i zasuti bombama Katedralnu školu. Moj detinji um nije imao ni najbleđu predstavu koliko će rat potrajati, da li nekoliko minuta ili čak, moguće, čitavo poslepodne. Moj jedini strah bio je da

će se rat, poput tolikih uzbudljivih događaja koje sam neka-ko uvek uspevao da propustim, završiti pre no što uopšte i primetim da je počeo.

Celog leta su svi u Šangaju govorili o predstojećem ratu između Kine i Japana. Na majčinih bridž sedeljama, jedući čau serviran na malim tanjirima, slušao sam njene prijateljice kako pričaju o razmeni vatre sedmog jula na mostu Marko Polo u Pekingu, koja je označila početak japanske invazije na sever Kine. Prošlo je mesec dana a da Čang Kajšek nije naredio protivnapad i kružile su glasine da njegovi nemački savetnici požuruju generalisimusa da napusti severne provincije i da se Japancima suprotstavi bliže svom uporištu u Nandingu, prestonici Kine. Čang je, međutim, prepredeno odlučio da Japance izazove u Šangaju, oko trista dvadeset kilometara daleko odatle, na ušću reke Jangce, gde bi američke i evropske sile mogle da se umešaju i spasu ga.

Kao što sam i sâm video svaki put kad sam se biciklom odveo do Bunda, oko Međunarodnog naselja grupisale su se brojne kineske trupe. U petak, trinaestog avgusta, čim su se majka i otac smestili na zadnje sedište pakarda, izveo sam bicikl iz garaže, napumpao gume i uputio se na dugu vožnju do Bunda. Olga, ruska emigrantkinja i moja guvernant, pretpostavljala je da idem kod Dejvida Hantera, druga koji je stanovao na zapadnom kraju Avenije Amherst. Vazda mrzovoljna i sklona čudnovatom buljenju, Olga nije marila ni za šta do za isprobavanje garderobe moje majke i jedva je čekala da mi vidi leđa.

Sat kasnije stigao sam na Bund, ali usplahireni kancelarijski službenici već su stvarali na platou toliku gužvu da sam jedva imao izgleda da se približim dokovima. Ne prestajući da povlačim polužicu zvonceta, pedalao sam pored zveketavih tramvaja, rikši čiji su se točkovi međusobno zaplitali

i njihovih iscrpljenih kulija, bandi nenasnih prosjaka i džeparoša. Izbeglice iz Čapeja i Nantaoa navirale su u Međunarodno naselje vičući u pravcu ravnodušnih fasada velikih banaka i trgovačkih kuća duž Bunda. Hiljade kineskih vojnika bile su ukopane u severnim predgrađima Šangaja, suočene s japanskim garnizonom u svom ustupanju iz pravca Jangcepu. Stojeći na stepenicama hotela *Kataj*, dok mi je vratar pridržavao bicikl, video sam kako se reka Huangpu puni ratnim brodovima. Bili su tu britanski razarači, šalupe i topovnjače, američka krstarica *Ogasta* i jedna francuska krstarica, i stara japanska krstarica *Izumo*, za koju mi je otac pričao da je 1905. doprinela potapanju ruske Carske flote.

Uprkos ovom nagomilavanju snaga, rat je tog poslepodneva tvrdoglavo odbijao da se objavi. Razočaran, u pocepanom i isflekanom školskom kaputiću umorno sam otpedalao natrag u Aveniju Amherst, stigavši na vreme za čaj i svoju omiljenu radio-dramu. Obgrlivši odrana kolena, zurio sam u svoje armije olovnih vojnika i prilagodio njihove položaje tako da odgovaraju najnovijim pokretima jedinica koje sam video vozeći se kući. Ne obraćajući pažnju na Olgino dozivanje, pokušavao sam da skujem plan koji bi pokrenuo stvari s mrtve tačke, u nadi da će moj otac, koji je poznao jednog od kineskih bankara što su podržavali Čang Kajšeka, preneti generalisimusu moju zbrkanu ali genijalnu zamisao.

Smušen svim tim problemima, težim čak i od mog domaćeg iz francuskog, otumarao sam u spavaću sobu svojih roditelja. Olga je stajala pred majčinim velikim ogledalom, s krznenom pelerinom prebačenom preko ramena. Seo sam za kozmetički stočić i preslagao četke za kosu i bočice parfema, dok se Olga iz ogledala mrštila na mene kao da sam kakav nezvani gost, zabasao iz neke od ostalih kuća u Aveniji Amherst. Rekao sam jednom majci da se Olga igra njenom

garderobom, ali ona se na to samo osmehnula i ništa nije rekla Olgi.

Kasnije sam shvatio da je ta sedamnaestogodišnja kćerka nekada dobrostojeće porodice iz Minska i sama bila jedva malo više od deteta. Bio sam preneražen siromaštvom ruskih i jevrejskih izbeglica koje su živele u iznajmljenim stanovima u zgradama u četvrti Hongkou. Kineska sirotinja bila je jedno, ali uznemiravao me je prizor Evropljana zapalih u takvu bedu. Lica su im odisala očajanjem kakvo Kinezi nikad nisu pokazivali. Jednom prilikom, dok sam na biciklu prolazio pored mračnog haustora jedne takve zgrade, neka stara Ruskinja kazala mi je da se gubim i viknula za mnom kako su mi mati i otac lopovi. Nekoliko dana verovao sam u te njene reči.

Izbeglice u iskrpljenim bundama zaposedale su stepenište hotela *Park* u nadi da će prodati svoj staromodni nakit. Mlađe žene šminkale su usta i oči, valjda u hrabrom nastojanju da se malo oraspolože, pretpostavljao sam. Dobacivale su američkim i britanskim vojnicima koji su ulazili u hotel, ali moja majka nikad nije uspela da prevali preko usana šta to prodaju – na kraju mi je rekla da nude poduku iz francuskog i ruskog.

Većito kubureći s domaćim zadacima i svestan da mnoge ruske izbeglice odlično govore francuski, upitao sam Olgu bi li mi davala poduku iz francuskog, onako kao te devojkice u hotelu *Park*. Dok sam pretraživao svoj džepni rečnik, sedela je na krevetu i odmahivala glavom kao da sam nekakvo čudno stvorenje u zoološkom vrtu. Zabrinut da sam joj povredio osećanja aluzijom na siromaštvo njene porodice, dao sam Olgi jednu svoju svilenu košulju i zamolio je da je odnese svom ocu invalidu. Čitavih pet minuta samo ju je držala u rukama, poput neke od odora kakve se nose na

misi u Šangajskoj katedrali, da bi je potom ćutke vratila u moj ormar. Dotad sam već primetio da guvernante iz redova ruskih izbeglica poseduju dubinu ženske tajanstvenosti kojoj majke mojih drugova nikad nisu prišle ni blizu.

„Da, Džejmse?“ Olga okači krznenu pelerinu u ormar i navuče majčinu jutarnju haljinu. „Jesi li završio knjigu koju si imao da pročitaš preko raspusta? Danas si baš nemiran.“

„Razmišljam o ratu, Olga.“

„Svakog dana razmišljaš o njemu, Džejmse. Ti i general Čang Kajšek stalno razmišljate o njemu. Sigurna sam da bi voleo da se upoznate.“

„Pa, baš bih i mogao...“ Slučajno sam ponekad stvarno imao osećaj da generalisimus ne poklanja ovom ratu svoju punu pažnju. „Olga, znaš li kad će početi rat?“

„Zar nije već počeo? Svi kažu da jeste.“

„Ne stvarni rat, Olga. Rat u Šangaju.“

„Je li to stvarni rat? U Šangaju ništa nije stvarno, Džejmse. Što ne pitaš oca?“

„Ne zna. Pitao sam ga posle doručka.“

„Šteta. Ima li mnogo toga što on ne zna?“

Još u jutarnjoj haljini, ona sede na očev krevet gladeći satenski prekrivač i zaglađujući nabore na njemu. Milovala je otisak očevih ramena i ja se načas upitah da se neće možda zavući pod čaršav.

„Otac mnogo toga zna, ali...“

„Podsetiću te, Džejmse, da je danas petak, trinaesti. Je li to dobar dan za započinjanje rata?“

„Hej, Olga...!“ Ta novost mi je ulepšala dan. Stuštio sam se do prozora – praznoverice su, često sam primećivao, imale običaj da se obistinjuju. „Reći ću ti ako išta vidim.“

Olga stade iza mene, naslonivši dlan na moje uvo kako bi me smirila. Koliko god je volela intimnost odeće moje majke i zadah znoja očevog jahaćeg sako, mene je retko kad dodirivala. Gledala je netremice u daleki horizont duž Bunda. Iz kotlova na ugalj u utrobi starijih ratnih brodova kuljao je dim. Crni stubovi borili su se za prostor dok su brodovi menjali vezove i okretali se jedni prema drugima uz urlanje sirena. Prigušenije svetlo davalo je Olginom licu oštronusu strogost nadgrobnih statua koje sam video na šangajskom groblju. Ona podiže jutarnju haljinu zureći kroz koprenu nežne tkanine kao da vidi san o nestaloj carskoj Rusiji.

„Da, Džejmse, mislim da će početi danas, tebi u čast...“

„Pa hvala ti, Olga.“

Ali pre no što je rat stigao da počne, majka i otac se neočekivano vratili iz Kantri kluba. S njima su bila dvojica britanskih oficira Šangajskog dobrovoljačkog korpusa u otešjalim uniformama iz Velikog rata. Pokušao sam da im se pridružim u očevoj radnoj sobi, ali majka me izvede u vrt i napeto mi pokaza zlatne vuge kako piju s ruba bazena.

Bilo mi je žao što je vidim zabrinutu, budući da sam znao da je moja majka, za razliku od Olge, od onih ljudi koji nikad ni zbog čega ne bi smeli da se zabrinjavaju. Trudeći se da je ne ljutim, ostatak poslepodneva proveo sam u sobi za igranje. Osluškiavao sam sirene ratnih flota i postrojavao svoje vojnike-igračke. Narednog dana, koji će postati poznat kao Krvava subota, moja minijaturna vojska najzad je oživila.

Sećam se vlažnog monsuna koji je te poslednje noći mira u Šangaju duvao prigušujući zvuke kineske snajperske vatre i udaljenu tutnjavu topova japanske ratne mornarice koji su tukli po kineskoj priobalnoj artiljeriji u Vusongu. Kad sam

se probudio u toplom, lepljivom vazduhu, oluja beše prošla, a oprani neonski natpisi u gradu sijali su življe no ikad.

Majka i otac su za doručkom već bili u svojoj odeći za golf, mada je, kad su se nekoliko minuta posle toga odvezli pakardom, otac sedeo za volanom a šofer pored njega, i nisu poneli palice za golf.

„Džejmi, hoću da danas ostaneš kod kuće“, objavi moj otac zureći nekud kroz moje oči, kako je običavao onda kad je imao neke svoje nedokučive razloge. „Taman da završiš *Robinzona Krusoa*.“

„Upoznaćeš Petka i ljudoždere.“ Majka se osmehivala pomenuvši tu poslasticu koja me čeka, ali pogled joj je bio sumoran, isto kao onomad kad je onaj nemački lekar pregazio našeg španijela u Ulici Kolumbija. Upitah se da nije možda Olga tokom noći umrla, ali ona nas je posmatrala stojeći uz dovratka, pritiskajući uz vrat revere kućne haljine.

„Već sam stigao do ljudoždera.“ Koliko god uzbudljiv, Krusooov brodolom bledeo je u poređenju sa stvarnom pomorskom katastrofom koja je imala da se odigra na reci Huangpu. „Možemo li da odemo na večerje?“ Dejvid Hanter će ići sledeće nedelje...“

Povečerje u izvođenju vojnika britanskog garnizona bilo je ispunjeno pucanjem iz topa, bleescima plamena i jurišima bajoneta, i oživljavalo je neke najveće okršaje iz Velikog rata, poput bitaka kod Monsa i Ipra, i iskrčavanja na Galipolje. Na neki način, bilo je moguće da će gluma na povečerju biti najbliže što ću ikada prići stvarnom ratu.

* Eng.: *tattoo*, ranije *tap-toe*, *taptoo*; običaj je nastao na području Belgije i Holandije u 17. veku, za vreme Tridesetogodišnjeg rata. U pola devet uveče, dobošari iz garnizona izlazili su na ulice da vojnicima daju do znanja kako je vreme da napuste krčme i vrate se u kasarne. Na holandskom se to zvalo *doe den tap toe* („zavrtnje slavine“). S vremenom se taj običaj raširio i pretvorio u svojevrsnu predstavu, s paradama vojne muzike i sl. (Prim. prev.)

„Videćemo, Džejni – možda će morati da otkazu poverenje. Vojnici su prezauzeti.“

„Znam. A je l' možemo onda da odemo da gledamo Paklene vozače?“ Bila je to američka trupa neustrašivih vozača koji su svojim izudaranim fordovima i ševroletima proletali kroz drvene barikade s gorućim benzinom. Prizor ovih uzbudljivo uvežbanih nesreća zauvek je zasenio dosadne sudare na šangajskim ulicama. „Obećali ste...“

„Pakleni vozači više nisu tu. Vratili su se u Manilu.“

„Spremaju se za rat.“ Video sam u mislima te maloreke Amerikance, tako smele s onim njihovim avijatičarskim naočarima i odelima, kako proleću kroz plamene zidove dok odgovaraju na salve s *Izumo*a. „Mogu li s vama u golf klub?“

„Ne! Ostani ovde s Olgom! Neću da ponavljam...“ Očev glas bio je prožet nervoznom oštrinom koju sam počeo da primećujem posle nevolja s radnicima u njegovoj predionici pamuka u Pudongu, na istočnoj obali reke. Upitao sam se zašto ga Olga tako pažljivo posmatra kad je ljut. U njenom mlitavom pogledu videla se nesvakidašnja i gotovo žudna živost, izraz kakav sam osećao na sopstvenom licu u trenucima kad sam se spremao da navalim na raskošnu porciju sladoleda. Jedan od vođa komunističkog sindikata koji je pretio mom ocu da će ga ubiti gledao ga je na isti način dok smo sedeli u pakardu ispred očeve firme na Sečuanskom drumu. Pobjojao sam se da Olga želi da ubije mog oca i pojede ga.

„Moram li? Olga sve vreme sluša francusku muziku za ples.“

„Pa eto, slušaj i ti s njom“, pridruži se majka. „Nek te nauči da plešeš.“

Užasnu me i sama pomisao na to, još gore mučenje od obećanja mira koji nema kraj. Kad me je dodirivala, Olga je to radila hladno a opet nekako čudno intimno. Dok sam uveče ležao u krevetu, katkad bi se svlačila u mom kupatilu

ostavljajući vrata napola otvorena. Kasnije sam pretpostavio da je to bio njen način da sebi dokaže kako više ne postojim. Stoga sam nameravao da joj zbrišem čim moji roditelji krenu u golf klub.

„Dejvid je rekao da je Olga...“

„U redu!“ Razdražen zvonjavom telefona, na koji su sluge bile suviše nervozne da se jave, otac popusti. „Možeš da se vidiš s Dejvidom Hanterom. Ali ne idi nigde drugde.“

Zašto se plašio Šangaja? Uprkos svojoj naprasitosti, moj otac se lako predao, kao da su događaji u svetu u toj meri nesigurni da čak i moje detinje zakeranje ima određenu težinu. Bio je suviše rasejan da bi se igrao sa mnoom mojim olovnim vojnicima i često me je posmatrao onim istim odlučnim ali potištenim pogledom kojim je upravitelj Katedralne škole zurio u okupljene dečake za vreme jutarnje molitve. Odmarširao je do kola u svojim golferskim cipelama s kramponima ostavljajući duboke tragove u šljunku, poput otisaka stopala koji su polagali pravo na Krusoovu plažu.

Pakard se još nije ni izvezao iz dvorišta, a Olga se već smestila na verandu s majčinim *Vogom* i *Saterdej ivning postom* u rukama. Povremeno bi me pozvala, glasom dalekim poput sirena na rečnim plutačama u Vusongu. Pretpostavljao sam da zna za moja poslepodnevna vozikanja biciklom po Šangaju. Vrlo dobro je znala da mogu biti otet ili svučen do gole kože u nekoj od sporednih uličica oko Ulice žuboravog izvora.* Možda su je strahote ruskog građanskog rata, dugo putovanje s roditeljima kroz Tursku i Irak do ovog beskorenog grada na ušću Jangcea, toliko dezorijentisale da joj više nije bilo stalo hoće li dete predato joj na brigu negde nastradati.

* Današnja Zapadna nandinska ulica; užurbana trgovačka ulica u centru Šangaja, u kojoj je pre Drugog svetskog rata bilo i mnogo barova i kockarnica. (Prim. prev.)

„Kod koga ti je to otac dozvolio da odeš, Džejmse?“

„Kod Dejvida Hantera. On mi je najbolji drug. Odoh ja, Olga.“

„Imaš mnogo najboljih drugova. Javi mi ako počne rat, Džejmse.“

Mahnula je i otišao sam. U stvari, Dejvid je bio poslednji koga sam želeo da vidim u Šangaju. Za vreme letnjeg raspusta moji školski drugovi i ja igrali smo se epskih žmurki koje su trajale nedeljama i obuhvatale čitav Šangaj. Dok sam se vozio s majkom u Kantri klub ili pio ledeni čaj u Prodavnici čokolade, neprestano sam motrio hoću li ugledati Dejvida, koji bi se mogao otrgnuti svojoj aji i jurnuti kroz gomilu da me potapše po ramenu. Te igre su dodavale još jedan sloj čudnovatosti i iznenađenja gradu koji je ionako bio previše čudan.

Izvezao sam bicikl iz garaže, zakopčao blejzer i uputio se niz kolski prilaz. Dok su mi noge radile poput metlica na mikseru, skrenuo sam u Aveniju Amherst i pretekao kolonu seljaka što se vukla kroz zapadno gradsko predgrađe. Izbegli iz seoskih područja koje su sad okupirale kineska i japanska vojska, s mukom su koračali pored veličanstvenih kuća u aveniji, s ono malo imetka na leđima. Sporo su napredovali prema dalekim oblakoderima u centru Šangaja, nesvesni ičega sem tvrdog asfalta pred sobom, ne hajući za hromirane branike i prodorne automobilske sirene bjuika i krajslera čiji su kineski šoferi pokušavali da ih izguraju s druma.

Stojeći na pedalama provukao sam se pored rikše natovarene balama asure na kojima su dve žene sedele grčevito držeći zidove i krov razmontirane čatrlje. Osetio sam im zadah tela obogaljenih životom provedenim u teškom fizičkom radu, i onaj isti užegli znoj i gladni dah svih osiromašenih seljaka. No noćasnja kiša još im je natapala crne

pamučne tunike, koje su se na suncu blistale poput najfinije svile na tezgama s tekstilom u robnoj kući *Sun Sun*, kao da je magija Šangaja već počela da preobražava te ljude bez igde ičega.

Šta će biti s njima? Moja majka je s brižljivom neodređenošću govorila o izbeglicama, ali Olga mi je svojim uobičajenim prozaičnim tonom rekla kako će većina njih ubrzo umreti od gladi ili tifusa u uličicama Čapeja. Svakog jutra na putu do škole prolazio sam pored kamiona šangajskih opštinskih vlasti koji su krstarili gradom skupljajući stotine leševa Kineza pomrlih u toku noći. Voleo sam da mislim kako umiru samo stari ljudi, mada sam jednom video mrtvog dečaka mojih godina kako sedi naslonjen na čeličnu rešetku na ulazu u zgradu u kojoj se nalazila kancelarija mog oca. U belim rukama držao je praznu tabakeru, verovatno poslednji poklon od porodice pre no što su ga ostavili tu. Nadao sam se da su ostali postali šankeri i konobari i sluškinje u Velikom svetskom zabavnom parku, a moja majka je rekla kako se i ona nada da je tako.

Skrajnuvši te misli i osokoljen danom pred sobom, stigao sam do Avenije Žofr i dugačkih, drvećem oivičenih bulevara Francuske koncesije* koji će me odvesti do Bunda. Pored džakova s peskom nagomilanih na kontrolnom punktu pokraj tramvajskog terminala stražarili su nervozni francuski vojnici. Oprezno su zagledali prazno nebo i pljuvali pred noge prolaznika Kineza mrzeći ovaj ružni grad u koji su ih prognali preko sveta. Mene je pak na ulasku u Šangaj oblivao talas uzbuđenja. Za moje detinje oči, koje nisu videle ništa drugo, Šangaj je bio budni san, gde je sve što sam mogao da zamislim bilo odvedeno do krajnosti. Drečavi bilbordi i

* Deo Šangaja koji se od 1849. do 1946. nalazio pod francuskom upravom. (Prim. prev.)

neonski natpisi noćnih klubova, mladi kineski gangsteri i nasilni prosjaci što me merkaju dok pedalam mimo njih, bili su deo bleštavog sveta uzbudljivijeg od američkih stripova i radio-drama koje sam obožavao.

Šangaj će upiti sve, pa i nadolazeći rat, koliko god strašan dim kuljao s ratnih brodova na reci Huangpu. Moj otac je govorio da je Šangaj najnapredniji grad na svetu, a ja sam znao da će jednog dana svi gradovi na planeti biti puni radio-stanica, paklenih vozača i kockarnica. Ispred Kinodroma, mnoštvo Kineza i Evropljana guralo se ulazeći na stadion na kom su se održavale trke pasa, nimalo zabrinuto zbog jedinica Kuomintanga koje su opkolile grad u iščekivanju da napadnu japanski garnizon. Kockari su se gurali na kladioničarskim šalterima stadiona za džaj alaj,* a prepodnevna publika zakrčavala je ulaz bioskopa *Grand* u Nandinškoj ulici željna da vidi najnoviji holivudski mjuzikl *Kopači zlata 1937*.

Ali od svih tih čudesnih mesta, najviše sam se divio Velikom svetskom zabavnom parku na Aveniji Edvarda VII, čijih je šest spratova skrivalo magnetski privlačno srce Šangaja. Moji roditelji nisu znali da me naš šofer često vodi u njegova prljava, grozničava grotla. Kad me pokupi iz škole, Jang bi obično zaustavio kola ispred Zabavnog parka i obavio neki od svojih tajanstvenih zadataka na koje mu je odlazio veliki deo dana.

Ogromno skladište svetlosti i buke, Zabavni park bio je pun mađioničara i vatrometa, slot-mašina i sing-song devojaka.** Masna para od prženja svetlucala je u vazduhu i

* Igra slična skvošu. (Prim. prev.)

** Kurtizane i potencijalne konkubine trudile su se da pevanjem privuku potencijalne zaštitnike. Zapadnjaci koji su u 19. veku dolazili u Kinu nisu znali kako da ih nazovu, pošto te žene nisu spadale u prostitutke.

slegala mi se na licu mešajući se s mirisom štapića za kađenje i tamjana. Ošamućen grajom, išao bih za Jangom dok se ovaj provlačio između akrobata i kineskih glumaca što su udarali u svoje gongove. Prodavci vradžbina zasecali su vratove ogromnih belih gusaka prodajući prolaznicima šolje vruće krvi dok su razjarene ptice toptale nogama i kidisale na mene kad im priđem preblizu. Dok se Jang sašaptavao s deliteljima madžonga i provodadžijama, zagledao sam mu kroz noge prema otvorenim pisoarima i zastrašujućim, namrgođenim idolima nad vratima hrama, tajanstvenim pip-šou napravama i kabinama za masažu s njihovim elegantnim mladim Kineskinjama, beskrajno više zastrašujućim od Olge, u vezenim haljinama s visokim okovratnikom i razrezom koji im je otkrivao butine.

Ove subote, međutim, Zabavni park je bio zatvoren. Plezne pozornice, tezge sa sušenom ribom i kabine za ljubavna pisma* bile su sklonjene, a opštinske vlasti pretvorile su prastaro zdanje u izbeglički logor. Stotine izbezumljenih Kineza silom su pokušavale da uđu u oronulu zgradu, u čemu ih je sprečavao kordon policije Sika u znojem umrljanim kapi turbanima. Nalik na ekipu tresaća tepiha, Siki su svojim teškim bambusovim motkama mlatili krezube seljake. Policijski narednik, neki krupni Britanac, mahao je službenim

Stoga su ih naprosto nazvali „devojkama koje pevaju“ (eng. *sing-song girls*), a kuće u kojima su se mogle naći „salonima“ (eng. *sing-song parlours*). (Prim. prev.)

* Tridesetih i četrdesetih godina dvadesetog veka u modi je bilo slanje audio-pisama, pogotovo ljubavnih; dok ljudi govore u mikrofoni, mašina je u realnom vremenu narezivala to na malu gramofonsku ploču, koja se potom pakovala u koverat i slala poput svakog drugog pisma. Na vrhuncu te pomame, tih „kabina za ljubavna pisma“ bilo je posvuda, u zabavnim parkovima, vojnim bazama, poštanskim uredima, na vašarima, pa čak i na autobuskim stanicama. (Prim. prev.)

revolverom u pravcu zbrčkanih starica podvezanih stopala koje su pokušavale da se proguraju pored njega bijući ga žuljevitim pesnicama u grudi.

Stajao sam na trotoaru na drugoj strani ulice osluškujući zvuk sirena što je dopirao s reke, otegnute jauke slepih zveri koje izazivaju jedna drugu. Tada sam prvi put pretpostavio da je neka vrsta rata već stigla u Šangaj. Sudarajući se s činovnicima Kinezima, prošao sam biciklom kraj uličnog slivnika i progurao se pored kamioneta šangajske policije, na kom je iznad vozačke kabine bio montiran puškomitraljez tompson.

Zadihan, zastao sam da se odmorim na ulazu u pogrebno preduzeće. Postariji pogrebnik sedeo je među mrtvačkim sanducima u stražnjem delu radnje brzo pomerajući belim prstima kuglice abakusa. Škljocanje je odjekivalo među praznim sanducima podsećajući me na sujeverno verovanje koje mi je Jang živopisno opisao pucnuvši mi prstima pred nosom: „Kada sanduk napukne, kineski pogrebnik zna da će ga prodati...“

Osluškiavao sam zvuk abakusa pokušavajući da vidim da li se sanduci trzaju kad napuknu. U Šangaju će uskoro pucati mnogo sanduka. Starčevi prsti pomerali su se brže dok me je posmatrao praznim, sanjivim očima. Da li je sabirao sve koji će umreti u Šangaju, pokušavajući da negde između pucanja kovčega i škljocanja kuglica stigne i do mog broja?

Iza mene, automobilska sirena zatrubi u mnoštvo. Beli linkoln zefir krčio je sebi put kroz saobraćajnu gužvu okružen kulijima i njihovim rikšama, i izbeglicama okupljenim pred ulazom u Zabavni park. Dejvid Hanter je klečao na zadnjem sedištu pored svoje dadilje Australijanke, čkiljeći prema trotoaru kroz plavu kosu što mu je padala na oči. Zaboravivši na mrtvačke sanduke i škljocanje abakusa,